

КАРПЕНКО Р. В.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

БРАТІШКО Н. А.,

студентка III курсу Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.135

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.9>

ПРО ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДОГОВОРІВ ДАРУВАННЯ І ПОЖЕРТВИ

У статті досліджується правова природа договорів дарування і пожертви. Зазначено, що у нинішніх умовах стрімко зростає роль договору як універсальної та найдоцільнішої форми опосередкування ринкових відносин. Цивільно-правовому договору належить особливе місце у системі виникнення цивільних прав і обов'язків. Він є основною правовою формою, що опосередковує рух цивільного обороту, переміщення матеріальних цінностей і надання послуг. Одним із видів даного договору є договір дарування, якому присвячено 55 Главу Цивільного кодексу України (далі – ЦК).

Договір дарування і договір пожертви на сьогоднішній день регулюють питання безоплатного передання певного майна іншій особі. У законодавстві необхідність визначення основних ознак цього правочину і на основі застосування на практиці переваг конкретного виду стає передумовою для досягнення мети, яку автори визначили у своєму дослідженні. Актуальність проявляється й у тому, що це дослідження покликане розкрити співвідношення договору дарування і договору пожертви, та співставлення із рекомендаціями щодо використання кожного виду таких договорів. Також актуальність даної роботи проявляється у порівнянні договору пожертви на основі розкриття правової сутності благодійної діяльності, оскільки остання опосередковується за допомогою укладення договорів пожертви та передання пожертви. Дослідженнями правової природи договору дарування і пожертви займалися провідні вчені України та інших держав.

Особливим різновидом цього договору є пожертва, яка регулюється ст.ст. 729–730 ЦК України. Договір пожертви має досить давню історію. Пожертвування, як договір дарування, було відомо ще дореволюційному праву.

Акцентується увага на порівнянні спільних та відмінних рис договору пожертви від договору дарування, наслідком чого є відокремлення договору пожертви в окремий вид цивільно-правових угод.

Указано, що договори дарування і пожертви широко застосовуються в договірній практиці України. Їм присвячена велика кількість наукових досліджень та безперервно ведеться пошук способів їх вдосконалення. Договори мають певні особливості щодо укладання та виконання, визна-

чення прав та обов'язків сторін і правових наслідків невиконання (або неналежного виконання) договору.

Проведено правовий аналіз укладання і здійснення договорів дарування і пожертви та зазначено, що дані договори досить специфічні і тому потребують глибокого та досконалого вивчення.

Розглядається питання про правову природу договору пожертви на основі порівняння його із договором дарування. Акцентується увага на порівнянні «пожертви», «благодійної пожертви» і «договору пожертви», «договору благодійної пожертви». Визначається правова природа договорів про надання грантів і цільової безповоротної фінансової допомоги.

Завдання, які ставлять перед собою автори: визначення сутності договору дарування та пожертви, порівняння договору дарування із договором пожертви, встановлення відмінності пожертви від договору дарування, визначення специфіки укладення договорів і їх мету; визначення правової природи договорів

***Ключові слова:** договір дарування, договір пожертви, форми та сторони договорів, особливості договорів дарування і пожертви, Цивільний кодекс України.*

Karpenko R. V., Bratishko N. A. On the legal aspects of concluding and implementing donation and donation agreements

The article examines the legal nature of donation and donation agreements. It is noted that in today's languages the role of the contract as a universal and the most appropriate form of mediation of market relations is growing rapidly. Civil law contract has a special place in the system of civil rights and obligations. It is the main legal form that mediates the movement of civil turnover, movement of property and services. One of the types of this agreement is the donation agreement, which is dedicated to Chapter 55 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter – the CC).

The donation agreement and the donation agreement today regulate the issue of gratuitous transfer of certain property to another person. In the legislation, the need to determine the main features of this transaction and on the basis of practical application of the benefits of a particular type becomes a prerequisite for achieving the goal identified by the authors in their study.

The relevance is manifested in the fact that this study is designed to reveal the relationship between the gift agreement and the donation agreement, and comparison with the recommendations for the use of each type of such agreements. Also, the relevance of this work is manifested in the comparison of the donation agreement based on the disclosure of the legal nature of charitable activities, as the latter is mediated through the conclusion of donation agreements and the transfer of donations.

Leading scientists of Ukraine and other countries have been studying the legal nature of the donation and donation agreement. A special kind of this agreement is a donation, which is governed by Art. Art. 729–730 of the Central Committee of Ukraine. The donation agreement has a long history. Donation, as contract of gift, was known to pre-revolutionary law.

Emphasis is placed on comparing the common and distinctive features of the donation agreement from the donation agreement, resulting in the separation of the donation agreement into a separate type of civil law agreements.

It is stated that donation and donation agreements are widely used in the contractual practice of Ukraine. A large amount of scientific research is devoted to them and ways to improve them are constantly being sought. Contracts have certain features regarding the conclusion and execution, determination of the rights and obligations of the parties and the legal consequences of non-performance (or improper performance) of the contract.

A legal analysis of the conclusion and implementation of donation and donation agreements was conducted and it was noted that these agreements are quite specific and therefore require in-depth and thorough study.

Examines legal nature of contract donation based its comparison of donation contract. Attention is focused on comparing «donation», «charity donation» and «donation agreement», «contract charitable donations». Determine legal nature of contracts for grants and targeted non-repayable financial assistance.

Tasks set by the authors: determining the essence of the donation and donation agreement, comparing the donation agreement with the donation agreement, establishing the difference between the donation and the donation agreement, determining the specifics of contracts and their purpose; determining the legal nature of contracts.

Key words: *donation agreement, donation agreement, forms and parties of agreements, features of donation and donation agreements, Civil Code of Ukraine.*

Постановка проблеми. Недостатня врегульованість відносин з приводу безоплатної передачі майна у власність у чинному ЦК є, очевидно, результатом недооцінки законодавцем та вітчизняною наукою цивільного права важливості правового інституту дарування.

Така «непопулярність» дарування як об'єкту наукових досліджень, зумовлюється, насамперед, маловживаністю, безоплатністю – невідповідністю принципу еквівалентності в цивільному праві (односторонній рух вартості від дарувальника до обдарованого), постійним недотриманням як простої письмової, так і нотаріальної форми договору, що є наслідком звичаєвого (побутового) порядку відчуження майна на користь інших осіб.

Також слід зазначити, що дослідження практики нотаріального посвідчення договорів відчуження нерухомого майна свідчить про те, що договір пожертви посвідчується нотаріусом дуже рідко та є вельми складним і неоднозначним правовим інститутом, який потребує теоретичного обґрунтування.

З огляду на зазначені проблеми, на наш погляд, слід більше науковцям приділяти увагу на дані недоліки договорів дарування та пожертви, щоб в подальшому не виникало труднощів при застосуванні теорії на практиці. Крім того, внести зміни до ЦК України, а саме розробити окрему главу в кодексі для правового регулювання договорів пожертви.

Стан дослідження. Серед інших інститутів цивільного права в основному увагу приділено договору дарування та дуже коротко його різновиду – договору пожертви. Дослідження договору дарування, в тому числі договору пожертви, стало предметом наукової розвідки українських вчених. Відповідні дослідження проводили: О. О. Грабовська, О. В. Дзера, О. О. Кулініч, О. В. Старцев, М. В. Лациба, О. С. Яворська, О. Ю. Вінніков, М. С. Долинська, Л. М. Горбунова, Є. М. Ключова та багато інших науковців.

Метою статті є дослідження правових аспектів укладання і здійснення договорів дарування і пожертви.

Виклад основного матеріалу. Дарування є одним з найстаріших інститутів цивільного права. Так, формування цього інституту в римському праві, як підстави виникнення права власності розпочалось в період республіки (V–I ст. до н. е.). Хоча тут воно розглядалось як одностороння угода, тому що саме вчення про дарування розміщали в загальній частині цивільного права. Винятки стосувались обіцянок дарунку, якщо вони здійснювались у формі стимуляції, тоді можна було б углядіти елементи консенсуальності угоди – договору. Слід зазначити, що цікавим фактом з історії цього договору є те, що за римським правом значна кількість дарівних актів вчинялася між членами однієї сім'ї, тому значне місце у регулюванні сімейних майнових відносин приділяло саме даруванню.

Історія умов в договорі дарування сягає ще часів римського права. Стосовно безвідплатних розпоряджень майном існував інститут наказу (*modus*), коли мова йшла про форму вчинення дарування *donationsubmodo*-дарування з покладенням на обдарованого обов'язку що-небудь виконати; невиконання такого наказу дає дарувальнику альтернативне право

вимагати виконання його або повернення дарунку. Зміст *modus* або наказу полягав у тому, що на особу, на користь якої вчинялось дарування, покладался обов'язок виконати що-небудь. Наприклад, даруючи сад, наказати в певні дні дозволяти іншим людям прогулюватись ним. Метою наказу було задоволення бажання дарувальника як праворозпорядчої особи. Невиконання наказу не зупиняло юридичний ефект угоди, а лише давало право на подання позову про виконання умови або припинення договору і повернення дарунку [1, с. 21–22].

Що стосується договору пожертви, то у будь-якому суспільстві є прошарки населення з невеликими доходами, а також окремі громадяни, соціально незахищені з різних суб'єктивних і об'єктивних причин. Особливо скрутним стає матеріальне становище значної частини населення у період реформування економіки. За даними умовами певну матеріальну допомогу найбільш вразливим верстам населення, хворим та інвалідам можуть надавати організаційні форми благодійництва.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара; благодійна організація – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності [2]. З дефініції норми цієї статті випливає, що благодійна діяльність та пожертва є тотожними поняттями. У власності благодійної організації можуть перебувати рухоме і нерухоме майно, матеріальні та нематеріальні активи, кошти, а також інше майно, придбане на законних підставах. Також вона має право здійснювати відносно майна та коштів, які знаходяться у її власності, будь-які угоди, що не суперечать її статутним цілям та законодавству України.

Однією з форм здійснення благодійної діяльності суб'єктами благодійництва є дарування на безоплатне (пільгове) використання об'єктів власності. Наприклад, досить часто зустрічаються випадки, коли власник житлового будинку, квартири, земельної ділянки чи іншого нерухомого майна бажає ще при житті подарувати своїм дітям, онукам, племінникам чи іншим родичам або особам свою нерухомість. Для того, щоб здійснити цю дію і дар іншій особі мав юридичну силу, слід укласти договір дарування.

Договір дарування – це домовленість, за якою одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Дарувальник (той, хто дарує) не має права вимагати від обдаровуваного зустрічних дій за свій дарунок. Він не отримує ніякої матеріальної вигоди. Тобто, не можна просити взаємної сплати коштів або вимагати утримання чи догляд. Договір, який встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування.

Відповідно до ч. 2 ст. 719 ЦК України договір дарування нерухомої речі укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Законодавством також передбачена обов'язкова державна реєстрація права власності набутого за договором нерухомого майна в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно [3].

За ЦК України договір дарування можливий як односторонній, так і двосторонній, як реальний, так і консенсуальний, безвідплатний, безумовний. Основна кваліфікуюча ознака, за якою договір дарування відрізняється від договорів про передачу майна у власність, це його безоплатність. Безоплатність дарування, фактично – це відсутність зустрічної еквівалентної вимоги. Німецький вчений Вальтер Шенрат зауважує, що договір дарування виступає антиподом договору купівлі-продажу: «Завдяки даруванню, так як і при купівлі-продажу, остаточно передається право власності або інше майнове право від однієї особи до іншої – тільки без зустрічного задоволення». Заперечував можливість будь-яких дій з боку обдарованого Новицький І. Б. – він вказував, що «зі всіх безвідплатних угод виділяється дарування. Дарувальник не тільки не отримує майнового еквіваленту, але й його власне майно так, чи

інакше, в більшій чи меншій мірі зменшується внаслідок дарування. Вчинення обдаровуваним будь-яких майнових надань на користь дарувальника з приводу чи у зв'язку з даруванням (або прийняття на себе, обдарованим зобов'язання такого змісту) позбавляє угоду якості дарчого договору» [4].

Сторонами у договорі дарування можуть бути: фізичні особи, юридичні особи, держава України, Автономна Республіка Крим та територіальна громада. Слід звернути уваги на те, що батьки (усиновлювачі), опікуни не мають права дарувати майно дітей, підопічних.

Що стосується підприємницьких товариств, то вони можуть укласти договір дарування між собою, якщо право здійснювати дарування прямо встановлено установчим документом дарувальника. Це положення не поширюється на право юридичної особи укласти договір пожертви. Також договір дарування від імені дарувальника, у разі необхідності може укласти його представник. При наданні доручення на укладення договору дарування важливо вказати, хто саме буде обдаровуваним. Доручення, в якому не встановлено імені обдаровуваного, є нікчемним [3].

Цікавим є також факт отримання майна на підставі договору дарування комусь одному з подружжя. Наприклад, якщо жінка, перебуваючи у шлюбі, отримує в дар від своїх батьків, дідуся чи бабусі квартиру, житловий будинок чи інше майно, то чоловік не має права претендувати на таке майно при поділі майна подружжя. Майно, яке отримане за договором дарування є особистою приватною власністю.

Якщо дарувальник бажає подарувати будинок, квартиру або інше нерухоме майно, яке було придбано ним у шлюбі, а тому має статус спільного сумісного майна подружжя, то для укладення договору дарування такого майна необхідно отримати згоду іншого з членів подружжя на укладення договору дарування. Договір дарування спільного сумісного майна подружжя, укладений без згоди іншого з подружжя, є недійсним. Якщо дарувальник є власником лише частини будинку, квартири, тобто є кілька власників, кожному належить певна частка, то на укладення договору дарування свої частки згода інших співвласників для посвідчення такого правочину не потрібна.

Якщо договір дарування певним чином стосується інтересів малолітньої чи неповнолітньої дитини: якщо дитина є власником (співвласником) або має право на користування відчужуваним жилим приміщенням, або ж набуває майно у власність, то є обов'язковою згода органів опіки та піклування на вчинення договору дарування. При недосягненні обдаровуваним повноліття або наявності зареєстрованих в квартирі, будинку неповнолітніх дітей необхідним є дозвіл органу опіки та піклування на посвідчення договору дарування такої нерухомості [5].

Щодо договору пожертви, то відповідно до ч. 1 ст. 729 ЦК України пожертвою є дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, особами, встановленим частиною першою статті 720 Цивільного кодексу, для досягнення ними певної, обумовленої мети. Тобто до договору про пожертву застосовуються положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом [3].

Пожертва є особливим різновидом договору дарування, характерною ознакою якого є зобов'язання обдаровуваного використовувати предмет договору виключно для досягнення певної, заздалегідь обумовленої мети. На думку О. В. Дзери та О. О. Грабовської, пожертвою є договір дарування зі вказівкою на цільове використання дарунка (за відсутності у договорі умови про мету використання його предмета безоплатна передача майна у власність вважатиметься звичайним даруванням) [6, с. 349].

Характеризуючи коротко даний договір, то можна сказати, що він деякою мірою суперечить частині 2 ст. 717 ЦК України, тому що законодавець, визначаючи в ст. 730 ЦК права жертвувача, тим самим одночасно встановлює обов'язки обдарованого. Так, якщо жертвувач має право здійснити контроль за використанням пожертви відповідно до мети, встановленої договором про пожертву, то обдарований повинен мати обов'язок забезпечити таке право [7].

Пожертва відрізняється від договору дарування предметом дарування, зокрема майнові права не можуть бути предметом пожертви. Предметом пожертви може бути-яке майно,

яким пожертвувач може розпорядитися. Частіше за все це – грошові кошти, але можуть бути й інші речі. Також відмінним є і форма договорів, як це передбачено ст. 719 ЦК. Так, наприклад, договір пожертви предметів особистого використання і побутового призначення може бути укладений усно; договір пожертви нерухомої речі укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню; договір пожертви з обов'язком передати подарунок в майбутньому укладається в письмовій формі; договір пожертви рухомих речей, які мають особливу цінність, укладається у письмовій формі; договір пожертви валютних цінностей на суму, що перевищує 50-кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Під час посвідчення правочинів нотаріус встановлює особу учасників цивільних відносин, які звернулися за вчинення нотаріальної дії, а також дійсні наміри кожної сторони та відсутність у них заперечень щодо кожної умови правочину. Встановлення дійсних намірів кожного учасника правочину здійснюється шляхом встановлення нотаріусом однакового розуміння сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної зі сторін.

Договір пожертви є реальним договором. Прийняття пожертви виступає моментом виникнення договірних відносин. Тобто моментом виникнення договірних відносин є момент, коли сторона, що приймає пожертву, підтвердила свою згоду на прийняття пожертви від жертвувача певними діями. У ст. 722 ЦК України наведено перелік цих дій. Одна тільки угода про передання речі в дар сама по собі ніяких правових наслідків не передбачає і правовим захистом не користується. Також, при укладанні договору пожертвувач повинен обов'язково попередити обдаровуваного про недоліки та особливі властивості предмета договору про пожертву, якщо такі можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб. У разі невиконання цього обов'язку, жертвувач повинен відшкодувати завдану шкоду [8, с. 89].

Ще однією рисою, яка відрізняє договір пожертви від договору дарування – це обов'язкова наявність у першій цільового призначення використання предмета договору. Договір пожертви, без вказаного цільового призначення, розцінюється як договір дарування. Це передбачає накладання на обдаровуваного разом з прийняттям пожертви обов'язку, який спрямований на використання предмету договору лише для досягнення ним певної мети, або мети, яка була заздалегідь визначена сторонами. Мета може бути різною і вона може бути корисною як для суспільства в цілому, так і для вузького кола осіб – осіб певного віку, жителів певної місцевості, представників певних організацій або осіб певної професії [9, с. 114].

За ч. 2 ст. 730 ЦК України зміна цільового призначення пожертви може мати місце лише за згодою жертвувача, а в разі його смерті чи ліквідації юридичної особи – за рішенням суду [3]. Як зазначає О. С. Яворська: «Доцільно звернути увагу, що в правозастосувальній діяльності неодмінно виникне питання: хто ж може звернутися до суду з відповідною вимогою у випадку використання пожертви всупереч обумовленим цілям чи про зміну мети її використання. Тобто механізм реалізації такого законодавчого практично відсутній. Очевидно, що правом на звернення до суду у випадку використання пожертви всупереч обумовленим цілям та про зміну цільового її використання мають бути наділені будь-які зацікавлені особи, про що має бути зазначено у частині 2 статті 730 Цивільного кодексу України» [10, с. 142].

Пожертвувач або правонаступники мають право вимагати розірвання договору про пожертву, у відповідності з ч. 3 ст. 730 ЦК лише у тому випадку, коли жертва використовується не за призначенням [3]. Але це правило не додержується, якщо пропозиція звернена до невизначеного кола осіб та у зібраних коштах неможливо виділити майно конкретних жертвувачів.

Як доводить судова практика, суд, вирішуючи спір за вказаними категоріями справ, у першу чергу звертає увагу не на дотримання формальних умов, таких як технічна та юридична складова договору пожертви, а саме на виконання отримувачем пожертви умов його використання.

За посвідчення договору пожертви нерухомого майна сплачується плата в розмірі 1 % суми договору (тобто вартості нерухомого майна), але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян. За посвідчення договору дарування чи пожертви транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів: 1 неоподаткований мінімум доходів громадян – при даруванні дітям, одному з подружжя, батькам, та 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян – при даруванні іншим особам.

Відповідно до ст. 174 Податкового кодексу України, кошти, майно, майнові чи немайнові права, вартість робіт, послуг, подаровані платнику податку, оподатковуються згідно з правилами, встановленими для оподаткування спадщини [11].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що значне місце у системі підстав виникнення цивільних прав і обов'язків належить цивільно-правовому договору, який є основною правовою формою, що опосередковує рух цивільного обороту: переміщення матеріальних цінностей і надання послуг тощо, а також, досить важливий інститут цивільного права, який був і є на сьогоднішній день актуальним з позиції його дослідження, розвитку та вдосконалення.

Договір дарування та пожертви традиційно належить до найбільш стабільних розділів цивільного права. Завдяки цьому поняття договору дарування та пожертви та його видів у теорії цивільного права залишається практично незмінним, ґрунтуючись на положеннях римського права. Слід відмітити, що існує багато думок, наукових тверджень щодо цієї теми, і тому, можна сказати, що договір дарування та пожертви у ЦК України зберігає принципові засади регулювання відносин у цій галузі та дбає про додержання законності і справедливості.

Список використаних джерел:

1. Договір дарування / [Л. М. Горбунова, С. В. Богачов, І. Ф. Іванчук, Г. В. Красій]; М-во юстиції України. К. : ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006. 35 с.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05 липня 2012 року № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
4. Поняття та юридична характеристика договору дарування, його види. URL: <https://testderz.com/zno-pravo/civil-law-lecture/поняття-види-та-ознаки-договору-дарув/>
5. Договір дарування. URL: <https://tlumacka-gromada.gov.ua/news/1642678660/>
6. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і доповн. К. : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
7. Договір дарування. Міністерство юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/17186>
8. Різник Г. А. Правове регулювання пожертви. *Реформування законодавства і державних інституцій: досягнення, недоліки та перспективи*. 30 травня 2019 р. Київ, Україна. Ст. 88–90.
9. Головей І. І., Заборський В. В. Договір пожертви як форма дарування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 37. Том 1. С. 113–116.
10. Яворська О. С. Особливості дарування як способу безвідплатного передання майна у власність. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2008. Вип. 46. С. 135–143.
11. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

